

Dr. sc. Vlatka Dugački
Leksikografski zavod Miroslav Krleža
Frankopanska 26
10000 Zagreb
vdugacki@gmail.com

Primljeno/Received: 29.7.2019.
Prihvaćeno/Accepted: 26.1.2020.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.9>

UDK 323.15(497.1 =162.3)

„KORAK NAPRIJED“. ČEŠKA MANJINA IZMEĐU MARSEILLESKOGA ATENTATA (1934.) I MASARYKOVE SMRTI (1937.)*

Sažetak: U radu se obrađuju stajališta češke manjine prema smrti kralja Aleksandra I. Karađorđevića (1934.) i Tomáša Garriguea Masaryka (1937.), pri čemu se žele rasvijetliti manjinska gledišta prema Kraljevini Jugoslaviji i njihovoj matičnoj domovini Čehoslovačkoj Republici, kao i njihov udio u političkom životu Kraljevine Jugoslavije.

Ključne riječi: češka manjina, Kraljevina Jugoslavija, Aleksandar I. Karađorđević, Tomáš Garrigue Masaryk.

Uvod

U slijedu bavljenja problematikom razvoja češke manjine na hrvatskom prostoru tijekom prve polovine 20. st., u ovom smo radu analizirali ključne segmente njenog djelovanja na političkom i kulturnom planu u razdoblju između atentata na kralja Aleksandra I. Karađorđevića u Marseilleu 1934. do smrti prvog predsjednika Čehoslovačke Republike Tomáša Garriguea Masaryka 1937., dvije ličnosti koje su svojim djelovanjem trajno obilježile jugoslavensku i čehoslovačku povijest međuratnoga razdoblja, pa time i djelatnost i politička stajališta pripadnika češke manjine u Kraljevini Jugoslaviji. U skladu s tim rad smo nazvali *Korak naprijed*, dok smo poglavlja nazvali prema naslovima, navodima ili rubrikama iz onodobnih manjinskih tiskovi-

na, čiji smo izvor naveli u bilješkama, želeći i na taj način time ocrtati manjinska gledišta, koja raščlanjujemo u pojedinim poglavljima. Iako je povijest međuratne Jugoslavije obrađivana u brojnim izdanjima domaće i inozemne historiografije,⁶³⁵ a u manjem broju i položaj češke manjine u tom razdoblju,⁶³⁶ pozornost istraživača nisu pobuđivala stajališta te manjine o ključnim osobama tog razdoblja, odnosno osobama iz tzv. visoke politike, što je u znatnoj mjeri odredilo daljnje smjernice njihova djelovanja, kao i udio u političkom životu Kraljevine Jugoslavije.

⁶³⁵ * Rad je proširena i znatno nadopunjena verzija članka Prilog poznavanju djelovanja češke manjine u Savskoj banovini 1930-ih, *Studia lexicographica*, 2013, br. 1(12), str. 61-90.

Josip, HORVAT, *Politička povijest Hrvatske 1918-1929*, Politička biblioteka: Zagreb, 1938; Ferdo, ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, sv. II, Školska knjiga: Zagreb, 1959; ISTI: *Jugoslavija između dva rata*, sv. I-II, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti: Zagreb, 1961; ISTI: *Dokumenti o Jugoslaviji. Historijat od osnutka zajedničke države do danas*, Školska knjiga: Zagreb, 1968; Ljubo, BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*, sv. I-II, Liber: Zagreb, 1974; Branislav, GLIGORIJEVIĆ, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*, Institut za savremenu istoriju: Beograd, 1979; Branko, PETRANOVIĆ, Momčilo, ZEČEVIĆ, *Jugoslavenski federalizam. Ideje i stvarnost*, sv. I, Prosveta: Beograd, 1987; Branko, PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, sv. I, Nolit: Beograd 1989; Franjo, TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1929.-1941.*, sv. I-II, Hrvatska sveučilišna naklada: Zagreb, 1993; Jan, PELIKÁN, Miroslav, TEJCHMAN, *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)*, Univerzita Karlova: Praha, 1994; Hrvoje, MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*, Naklada Pavičić: Zagreb, 1998; Dušan, BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing: Zagreb, 1999; Milivoj, KUJUNDŽIĆ, Zdravko, DIZDAR, *Hrvatska borba za opstojnost 1918.-1998.*, Hrvatski državni sabor: Zagreb, 2000; Ivo, GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Novi liber: Zagreb, 2008; ISTI, *Hrvatska 1918.-2008.*, Novi liber: Zagreb, 2008; *Povijest Hrvata od 1918. do danas*, sv. III, Školska knjiga: Zagreb, 2007. i dr.

⁶³⁶ Vjenceslav, HEROUT, Kulturno-prosvjetni rad Čeha na prostoru Bjelovarsko-bilogorske županije, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2008, str. 125-141; ISTI, *České školy ve Velkých a Malých Zdencích*, Svaz Čechů v Republice Chorvatsku: Daruvar, 2001; ISTI, *Kulturně-osvětová činnost Čechů, Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 2009, str. 37-55; ISTI, *Okolnosti založení Československého svazu, Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 2011, str. 5-11; Silvija, SITTA, Doprinos Čeha kulturnom životu Bjelovara, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2007, str. 179-189; Josef, MATUŠEK, *České školy v Chorvatsku (1922-1941), Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, 1993, str. 65-84; ISTI: *Česi u Hrvatskoj*, Jednota: Daruvar 1996; Vlatka, DUGAČKI, *Manjinska posla – Političko organiziranje češke i slovačke manjine na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine*, *Časopis za suvremenu povijest*, 2012, br. 2., 389-413; ISTA, *Djelovanje čeških društava u Slavoniji na prosvjetnom i zdravstvenom prosvjećivanju manjine u prvoj polovini XX. stoljeća, Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku*, 2012, br. 28., 25-51; ISTA, *Pogled iznutra. Češka manjina od Vidovdanskog do Oktroiranog ustava (1921.-1931.)*, *Historijski zbornik*, 2012, br. 2., 421-451; ISTA: „Postat ćemo jugoslaveni ili ćemo ostati ono što jesmo“. Češka manjina i pitanje državljanstva u međuratnoj Jugoslaviji, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 2015., 83-104; ISTA, *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918.-1941.)*, Srednja Europa: Zagreb 2013. i dr.

Pri istraživanju koristili smo se različitom arhivskom građom pohranjenom u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Državnom arhivu u Bjelovaru i Državnom arhivu u Osijeku, manjinskim češkim i slovačkim, ali i hrvatskim i srpskim periodičkim publikacijama, koje su nam, među ostalim, poslužile za rekonstruiranje političkog duha i vremena, te naposljetku objavljenim izvorima i literaturom, želeći na taj način dobiti zaokruženu cjelinu potreba i položaja češke manjine.

U općepoznate kronološke i političke činjenice nismo dublje zalazili, osim u onoj mjeri koliko je nužno da se osvijetle manjinska stajališta. Radi lakšeg praćenja sadržaja za nazive manjinskih društava koristili smo njihove izvorne nazive, ali s hrvatskim pridjevkom kako je danas uvriježeno (Češka beseda Zagreb, Čehoslovačka obec Osijek). Valja naglasiti kako smo nazive čeških i slovačkih novina kao i naslove članaka donosili u izvorniku bez prevođenja, za razliku od citata, koji su prevedeni. Imena autora članaka u češkim periodičnim publikacijama donosili smo na način kako su potpisani u izvorniku.

... bolji dani čekaju Jugoslaviju ⁶³⁷

Pripadnici češke manjine trudili su se razviti društveni, kulturni i prosvjetni život i time sačuvati svijest o nacionalnoj pripadnosti i materinski jezik, posebice putem čeških manjinskih novina, koje su usrdno djelovale na prosvjećivanju pripadnika manjine, koji su u prvim desetljećima 20. st. bili zaokupljeni borbom za preživljavanje i očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta, aktivno sudjelujući i u osnivanju manjinskih škola i društava. Opterećeni vlastitim manjinskim problemima pripadnici češke manjine pokušavali su ostvariti skladan suživot s domaćim stanovništvom te se nakon uvođenja Oktroiranoga ustava 1931. nisu (značajnije) obazirali na političke događaje u Kraljevini Jugoslaviji jer su ustavom dobili pravo osnivanja čeških škola,⁶³⁸ a raspisivanjem izbora za Narodnu skupštinu 29. rujna 1931. i mogućnošću ulaska svojih predstavnika u to tijelo jer su na vladinoj kandidacijskoj listi na čelu s predsjednikom vlade Petrom Živkovićem kao zamjenici bili istaknuti Slovaci Michal Macák i Michal Rúžek te Čeh Adolf Klubička.⁶³⁹

Pobjeda vladine liste izazvala je oduševljenje pripadnika češke manjine, koji su iz manjinske perspektive imali razlog za zadovoljstvo. Rezultate izbora proglasili su odgovorom svima

⁶³⁷ Otto, SOBOTKA, Poučení z voleb, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1931, br. 47-48, str. 1.

⁶³⁸ Točkom 16. Oktroiranoga ustava bilo je dozvoljeno otvarati i privatne škole. „Manifest J. V. krále“, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1931, br. 37, str. 1-2; ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 304.

⁶³⁹ *Jugoslávští Čechoslováci* naveli su Jána Bulika i Michala Rúžeka, a *Národní Jednota* umjesto Bulika Michala Macáka. Ještě k volbám v Jugoslavii, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1931, br. 46, str. 2; Slováci vykonali svoju povinnosť, *Národní jednota*, 1931, br. 90, str. 1.

koji žele vidjeti Jugoslaviju podijeljenu na političke stranke, istaknuvši potrebu podržavanja vlade, koja sprečava politička nesuglasja, a državi želi omogućiti miran razvoj, za razliku od opozicije, čije opstruiranje izbora nije urodilo plodom jer je „narodu potrebna vlada i parlament, koji će učinkovito djelovati, a ne gubiti se u političkim sporovima“.⁶⁴⁰ U skladu s tim pozdravili su osnivanje nove režimske stranke Jugoslavensko radikalno-seljačke demokratije (dalje JRSD), u čijem se programu navodilo osiguranje cjelovitosti slobodne jugoslavenske države, ali su se spominjale i nacionalne manjine.⁶⁴¹ Prema pisanju manjinskih novina *Jugoslávští Čechoslováci*, nova je stranka od manjina očekivala lojalnost državi, a zauzvrat je bila voljna s njima surađivati, poštujući njihovo pravo očuvanja jezika i kulture.⁶⁴²

Zadovoljna rezultatima skupštinskih izbora i uljuljkana obećanjima JRSD-a, češka se manjina nije bavila političkim zbivanjima sve do općinskih izbora u listopadu 1933. godine.⁶⁴³ Prilikom sastavljanja izbornih lista sa stranica manjinskih novina zemljacima je poručivano da se udruže s onom strankom koja ima najviše mogućnosti za uspjeh na izborima, odnosno s onom koja će kandidirati „dobre i poštene Čehe“ u općinsko zastupstvo. Ukoliko neka stranka „želi naše glave“ (glasove, op. a.), morat će omogućiti razmjern broj čeških kandidata na listama jer češka manjina, smatralo je uredništvo *Jugoslávští Čechoslováci*, nije zainteresirana za političku agitaciju, već „za dobro upravljanje općinama i njihov napredak.“⁶⁴⁴

No pripadnici manjine izborima su se odazvali u malenom broju.⁶⁴⁵ Iako su češke manjinske novine tu apstinenciju objašnjavale tvrdnjom da su njihovi sunarodnjaci od strane hrvatskih susjeda doživljavani kao stranci, koji nemaju jednako pravo glasa, kao i da nitko nije zainteresiran za pitanje i prava manjina te da, shodno takvoj percepciji, manjina nije pokazala zanimanje za politička zbivanja čak ni na lokalnoj razini, teško je povjerovati u to objašnjenje. Čini se da bi odgovor ipak trebalo potražiti u realnim stavovima pripadnika češke manjine koji su, poučeni dosadašnjim izborima, sumnjali u mogućnost pobjede čeških kandidata, što ih je i odbilo od izlaska na izbore. Tome svjedoče i riječi uredništva *Jugoslávští Čechoslováci* kako su „naši ljudi još uvijek zadojeni starom ideologijom, starim, lošim predodžbama“ te su „za-

⁶⁴⁰ „I ovi izbori su dokaz da bolji dani čekaju Jugoslaviju, čije stanovništvo pokazuje toliku svjesnost i disciplinu da se samoinicijativno odlučilo surađivati u stvaranju budućnosti.“ SOBOTKA, Oto, Poučení z voleb, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1931, 47-48, str. 1.

⁶⁴¹ TUĐMAN, *Hrvatska...*, sv. II, str. 74-75; Tihomir, CIPEK, Stoljeće diktatura u Hrvatskoj, *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Matica hrvatska: Zagreb, 2006, str. 291.

⁶⁴² Jihoslovanská radikální selská demokracie, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1931, br. 52, str. 1.

⁶⁴³ Primjerice *Jugoslávští Čechoslováci* nisu niti spomenuli Zagrebačke punktacije, donesene u Zagrebu 5.-7. 11. 1931. na sastanku vodstva Seljačko-demokratske koalicije, kojim se tražilo preuređenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na temeljima iz 1918., odnosno njena federalizacija.

⁶⁴⁴ Do voleb, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1933, br. 35., 1.

⁶⁴⁵ Kdo je vinen?, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1933, br. 39., 1-2.

boravili da je Jugoslavija zadnje 4 godine, odnosno skoro 5 godina, završila ogroman komad puta unaprijed“.⁶⁴⁶

Neovisno o malom odazivu, Česi su u 6 općina dobili svog načelnika,⁶⁴⁷ ali niti takav pokušaj integracije u hrvatsko društvo nije naišao na odobravanje domaćeg stanovništva, za što su *Jugoslávští Čechoslováci* krivili lokalne vlasti i „neinformirane ljude“, koji su u Česima vidjeli strance, a ne lojalne jugoslavenske državljane koji „žele do posljednjeg daha djelovati i boriti se za svoju novu domovinu“. Kako bi u budućnosti promijenili takvu negativnu percepciju svojih sunarodnjaka, *Jugoslávští Čechoslováci* su pozvali domaći tisak da češće obrati pozornost na djelovanje češke manjine, smatrajući, neovisno o tome hvalili ih ili kudili, da će prisutnost češke manjine u novinama znatno poboljšati odnose s jugoslavenskim sunarodnjacima.⁶⁴⁸

Čuvat ćemo veliko djelo svog velikog kralja ⁶⁴⁹

Nakon općinskih izbora češku je manjinu iz političke letargije izvukao Marseilleski atentat.⁶⁵⁰ Manjinske novine, kao i sve onodobne tiskovine, bile su ispunjene člancima o atentatu na kralja Aleksandra, naslovnice pune patetičnih izjava lojalnosti i hvalospjeva preminulom vladaru,⁶⁵¹ dok je posebna pozornost bila posvećena njegovim navodnim posljednjim riječima kojima je pozvao na očuvanje Jugoslavije,⁶⁵² što su pripadnici manjine shvatili kao svoju obve-

⁶⁴⁶ Kdo je vinen?, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1933, br. 39., 1-2.

⁶⁴⁷ Daruvarski Brestovac, Končanica, Međurić, Badljevin, Kaptol i Pakračka Poljana.

⁶⁴⁸ V. Režný, Protož jsouce, utež všecký národy, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1933, br. 42., 1-2; Živý koridor od Československá k Jugoslavii, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 33., 1.

⁶⁴⁹ Umřel král, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 41., 1.

⁶⁵⁰ Kralj Aleksandar bio je ubijen 9. 10. 1934. u Marseilleu, kamo je otputovao radi učvršćivanja vanjskopolitičke djelatnosti po pitanju Male Antante i Balkanskoga pakta. TUĐMAN, *Hrvatska...*, sv. II, 124; ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 320; MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, 184; KUJUNDŽIĆ, DIZDAR, *Hrvatska borba za opstojnost*, 28.

⁶⁵¹ *Slovenská politika* osvrnula se na kraljeve posljednje riječi, „koje je narod dobro zapamtio“, *Ludová politika* nazvala ga je „najvećim vladarom svoje države“, a *České slovo* proglasilo ga je „najvećom političkom osobnošću svog naroda“. Uredništvo lista *Slovák* osudilo je atentat, a *Robotnické noviny* proglasile su ga udarcem protiv demokracije i slobode malih naroda. Československá tlač o smrti kráľa Alexandra Sjednotitel’a, *Národná jednota*, 1934, br. 42, str. 3; Umřel král, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 41., 1.

⁶⁵² Iako su onodobne tiskovine pisale kako su kraljeve posljednje riječi bile „Čuvajte mi Jugoslaviju!“, u suvremenoj historiografiji javljaju se mišljenja kako kralj nakon pucnjave u samrtnom grču „više ništa nije rekao“. GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, 358.

zu, pozivajući se na kraljevu izjavu: „Državno jedinstvo je najviši cilj moje vladavine i to mora biti najvišim zakonom kako za mene, tako i za ostale“. ⁶⁵³ Istodobno su manjinske tiskovine prenosile reakcije na atentat i izraze sućuti iz Čehoslovačke. ⁶⁵⁴

S obzirom na to da je atentat na kralja Aleksandra bio jedan od ključnih događaja u Kraljevini Jugoslaviji, većina čeških društava obilježila je odlazak kralja. Dan nakon atentata, 10. listopada, sve su crkve obilježile zvonjenjem na svaki puni sat po 5 minuta od 5 do 18 sati, a tako i na dan povratka tijela u Jugoslaviju. Isto tako bilo je određeno da toga dana budu zatvorene sve škole, a na svim javnim zgradama istaknuta crna zastava. ⁶⁵⁵ Već je 11. listopada Čehoslovačka obec u Bjelovaru održala komemorativnu sjednicu, na kojoj je govoreno o zaslugama „velikoga pokojnika“. ⁶⁵⁶ Sa skupa je, u ime Čehoslovačke obeci i Jugoslavensko-čehoslovačke lige, odaslan brzojav sućuti banu Savske banovine, a slične sjednice održale su sve besede u bjelovarskom kraju. Žalost zbog smrti kralja Aleksandra izrazilo je zagrebačko Udruženje čehoslovačkih legionara na komemorativnoj sjednici održanoj 12. listopada. U ime legionara, Václav Pech i Jakob Jakobčić poslali su brzojave sućuti Maršalatu dvora i ministru vojske i mornarice. ⁶⁵⁷ Na izvanrednoj sjednici Čehoslovačke besede u Hercegovcu 12. listopada osuđen je atentat i izražena „odanost i vjernost Kruni, jugoslavenskom narodu i jugoslavenskoj ideji“. ⁶⁵⁸ Češka dopunska škola u Osijeku 13. listopada organizirala je prisjećanje na pokojnog kralja,

⁶⁵³ „Čuvat ćemo veliko djelo svog velikog kralja [...] njegov posvećeni odraz [...] veliku i ujedinjenu Jugoslaviju, čuvati je pred svim neprijateljima, jer samo ćemo ujedinjeni biti snažni“, Umřel král, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 41., 1.

⁶⁵⁴ Sućut je izrazio ministar vanjskih poslova Eduard Beneš, a 9. 10. 1934. u Čehoslovačkoj je proglašen danom žalosti. Jak bil spáchán atentát na J. V. krále, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 41., 2.

⁶⁵⁵ Državni arhiv u Bjelovaru (dalje HR-DABJ), Češka osnovna škola „J. A. Komensky“ Daruvar, 1923 – 1938, Opći spisi, 359, kut. 52.

⁶⁵⁶ Sjednicu je otvorio predsjednik općine Fl. Sedláček, koji je „gorljivim riječima izrazio duboku žalost cijele tamošnje češke manjine, koja je na takav tragičan način izgubila svog velikog kralja Ujedinitelja“. *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 43., 5.

⁶⁵⁷ Tekst prvoga brzojava glasio je: „Duboko potreseni gubitkom Svetlog Vodje Kralja Ujedinitelja smjerno molimo Maršalat Dvora, da izvoli podastrijeti izraze našeg dubokog saučešća Njegovom Veličanstvu kralju Petru II, Njezinom Veličanstvu Kraljici Mariji i čitavom Kraljevskom Dvoru.“ Tekst drugog brzojava: „Duboko dirnuti gubitkom Svetlog Vodje Kralja Ujedinitelja zavjetujemo se da nećemo nikada zaboraviti njegove riječi: *Čuvajte Jugoslaviju!* i da ćemo vazda biti spremni na svaku žrtvu za Kralja i Jugoslaviju.“ *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 43., 5.

⁶⁵⁸ Dana 13. listopada održana je u Hercegovcu komemorativna sjednica dobrovoljnoga vatrogasnog društva, a 16. listopada u prostorijama Masarykova doma komemorativna sjednica članstva. Predsjednik Češke besede u Hercegovcu, Václav Petr, s J. Hejtmánekom i Janom Pavlíkom, bio je prisutan na sprovodu kralja Aleksandra u Beogradu. Kantor, „Hold našich krajanu světlé pomátce Rytířského krále Alexan[d]ra I. Sjednotitele“, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 44., 2-3.

o kojem je govorio učitelj František Hlavínka. Češka beseda u Daruvaru i Jugoslavensko-čehoslovačka liga održale su 14. listopada komemorativnu sjednicu u prostorijama Češke banke u Daruvaru, na kojoj je sudjelovalo i sokolsko društvo iz Donjega Daruvara. Osim niza predavanja posvećenih kralju, odaslan je brzojav sućuti Maršalatu dvora, u kojem se izrazila odanost Njegovu Veličanstvu kralju Petru II. Istoga je dana sjednicu održala i Češka beseda u Dubrovniku. O zaslugama kralja za izgradnju jugoslavenske države, kao i o njegovoj pomoći pri izgradnji Čehoslovačke Republike govorili su potpredsjednik besede Josef Jílek i tajnik František Šmid te je kralju Petru II. poslan brzojav sućuti.⁶⁵⁹ Čehoslovačka obec u Trojeglavi također je 14. listopada organizirala sjednicu na kojoj je održano predavanje pod nazivom „Kralj Aleksandar, graditelj nove Jugoslavije“.

Predavanje, koje je održao neki Momčilović, bilo je protkano primjerima iz kraljeva života te je posebno dirnulo pripadnike ondašnje manjine, od kojih su „mnogi prisutni plakali jer su bili svjesni težine događaja, koji je nas Jugoslavene i Čehoslovake pogodio u vrijeme rješavanja najtežih problema na polju slavenske uzajamnosti.“ Osječka Jugoslavensko-čehoslovačka liga, Čehoslovačka beseda i Čehoslovačka obec u prostorijama Trgovinsko-industrijske komore u Osijeku organizirali su 15. listopada zajedničku komemorativnu sjednicu u spomen na kralja, o kome je govorio predsjednik lige Jozo Benčević.⁶⁶⁰ Češka beseda u Kaptolu kraj Požege održala je istoga dana komemorativnu sjednicu o životu i radu kralja Aleksandra na kojoj je sudjelovalo 250 osoba. Sa sjednice je „kao izraz velike tuge zbog gubitka Kralja“ bio poslan brzojav kraljici Mariji. Svoju sjednicu, održanu 17. listopada, češki Klub mladih u Sarajevu posvetio je uspomeni na kralja, o kojem je govorio Vojta Režný. Sjednica je završila riječima: „Neka živi novi kralj!“⁶⁶¹

I Čehoslovački savez, središnje tijelo češke manjine u Jugoslaviji, održalo je 15. listopada u prostorijama Čehoslovačkoga doma u Beogradu komemorativnu sjednicu u povodu smrti kralja Aleksandra. Na sjednici, na kojoj su sudjelovali i predstavnici beogradske Čehoslovačke obeci i Udruženja čehoslovačkih žena, osim izraza žaljenja u povodu kraljeve smrti, odlučeno je da se, umjesto vijenca za kraljev grob, daruje 2000 dinara beogradskom karitativnom

⁶⁵⁹ „Duboko potreseni tragičnom smrću Vašega Viteškoga Oca, koji je kao otac cijele Jugoslavije bio veliki prijatelj čehoslovačkog naroda, molimo Vaše Veličanstvo da izvolite primiti izraze našega najiskrenijega saučešća kao i izjave duboke odanosti i vjernosti.“ *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 43., 5.

⁶⁶⁰ Državni arhiv Osijek (dalje HR-DAO), Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933 – 1939, 387, Izvještaj tajnika o radu Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku u društvenoj godini 1934/35, knj. 1, kut. 1.

⁶⁶¹ S. L., Celá naša menšina truchlí nad tragickou smrťou milovaného panovníka, Rytířského krále Alexandra I. Sjednotitele, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 43., 4.

društvu te su bili poslani brzozavi sućuti kraljici Mariji, predsjedniku vlade Nikoli Uzunoviću i kralju Petru II., koje je potpisao Josef Hrnčič, predsjednik Čehoslovačkoga saveza.⁶⁶²

Ministarstva prosvjete uputilo je dopis svim školama, među ostalima i češkoj školi u Daruvaru, o potrebi održavanja poučnih predavanja 15. listopada o „tužnom značaju dana kada stižu u zemlju posmrtni ostatci blaženopočivšega Kralja Aleksandra i donose u prestoni grad. Izneti velika dela Kralja Ujedinitelja na stvaranju i uredjenju naše otadžbine potom odati poštu prahu besmrtnoga Kralja pobožnim čitanjem.“⁶⁶³ Dana 21. listopada svi nastavnici daruvarskoga kotara održali su komemorativnu sjednicu u češkoj školi „Jan Amos Komensky“.⁶⁶⁴

S jednakim žaljenjem popraćen je i sprovod kralja Aleksandra. Ni tom prigodom nisu se štedjeli epiteti na račun njegove vladavine. Kralj je bio nazivan „vladarem-junakom“, „vladarem-filantropom“, „vladarem-demokratom“ te „orlom“. Opisivan je kao ptica Feniks, koja se „spaljena, ponovno iz pepela rađa da bi poletjela k Suncu i koja k zemlji pada smrtno pogođena munjevitom ranom.[...] Kao ptica Feniks, vjerujemo da će i kralj Aleksandar, oboren bijednom ljudskom zlobom, zlobom pakla i tamnih sila, ponovno ustati i ponovno poletjeti ka svom vrtoglavom putu k najvišem cilju čovječanstva: miru i blagostanju naroda. [...] Možemo reći i vjerovati da je umro čovjek, ali nije umro kralj“.⁶⁶⁵

I proslave dana osnivanja Čehoslovačke Republike, Dana oslobođenja 28. listopada, prošle su u znaku obilježavanja smrti kralja Aleksandra. Tako je proslava Češke besede u Kaptolu bila obilježena govorima i recitacijama u čast kralja Aleksandra, a Češka beseda u Sisku prisjetila se kralja i njegova „besmrtnoga djela“ te je bio poslan brzozav Maršalatu dvora. Čehoslovačka beseda u Ludini odlučila je umjesto slavljenja jugoslavensko-čehoslovačkoga prijateljstva, održati sjednicu s predavanjima o državotvornoj politici kralja Aleksandra ili njegovim vezama s

⁶⁶² Brzozavi glase: „Njenom Veličanstvu kraljici Mariji, Beograd. U beskrajnoj žalosti, koja je snašla celi jugoslovenski narod usled tragične pogibije našeg dragog kralja Aleksandra I., Čehoslovački Savez u Kraljevini Jugoslaviji kao pretstavnik svih Čehoslovaka, vernih podanika Kraljevine Jugoslavije, moli da Vaše Kraljevsko Veličanstvo blagoizvoli primiti izraz njihovog najiskrenijeg saučešća“; „Gospodinu Nikoli Uzunoviću, predsedniku Kraljevske vlade, Beograd. U bezgraničnoj tuzi i žalosti, koja je zadesula ceo narod naše drage Otadžbine, Čehoslovački Savez u Kraljevini Jugoslaviji kao pretstavnik svih Čehoslovaka vernih podanika Kraljevine Jugoslavije podnosi Vam izraz njihovog najdubljeg saučešća“; „Njegovom Veličanstvu Kralju Petru II, Beograd. Čehoslovački Savez u Kraljevini Jugoslaviji kao pr[e]stavnik svih Čehoslovaka, vernih podanika Kraljevine Jugoslavije, prilikom stupanja na presto podnosi Vašem Veličanstvu izraze duboke podaničke vernosti i iskrene ljubavi“. Kantor, Hold naših krajanu světlé pomátce Rytířského krále Alexan[d]ra I. Sjednotitele, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 44., 2-3.

⁶⁶³ Državni arhiv u Bjelovaru (HR-DABJ), Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar 1923 – 1938, Opći spisi, 359, kut. 52.

⁶⁶⁴ HR.DABJ, Češka osnovna škola „J. A. Komenský“ Daruvar 1923 – 1938, Opći spisi, 359, kut. 52.

⁶⁶⁵ Jsme na stráži!, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 43., 1.

narodom Čehoslovačke.⁶⁶⁶ Proslave su vjerojatno bile koordinirane iz Čehoslovačkoga saveza u Beogradu jer im je zajedničko bilo izražavanje vjernosti dinastiji Karadorđević i jugoslaven-skoj ideji te pozivanje na Aleksandrove posljednje riječi i zaklinjanje na očuvanje cjelovitosti države.⁶⁶⁷

U takvom tonu prošlo je i obilježavanje Dana ujedinjenja, 1. prosinca. Udruga željezničara iz daruvarskoga okruga već je 25. studenoga održala svečanu komemorativnu sjednicu u povodu smrti „vođe, oca i tvorca“. Izaslanstvo zagrebačke Jugoslaven-sko-čehoslovačke lige, Češke besede, Čehoslovačke obeci i Udruženja čeških legionara položilo je vijenac na kraljevom grobu Oplencu,⁶⁶⁸ na koji je posebnim vlakom organiziran posjet pripadnika manjine iz Daruvara, Novske, Pakraca i Virovitice,⁶⁶⁹ dok je u Bjelovaru osnovan poseban odbor za postavljanje spomenika kralju „mučeniku“.⁶⁷⁰

S obzirom na to da su se češka društva diljem Kraljevine Jugoslavije gotovo nadmetala koje će više oplakivati kralja, nameće se pitanje koliko su pripadnici manjine zaista žalili za kraljem Aleksandrom, a koliko su se njihovi predstavnici dodvoravali vladajućim struktura-ma, odnosno u kojoj im je mjeri to bilo nametnuto. Iako se stjecao dojam da svi pripadnici manjine dijele iste osjećaje, uredništvo *Jugoslávští Čechoslováci* imalo se potrebu ograditi od onih koji ne dijele „njihovu tugu“. Takve su nazvali „Česima samo po imenu, ali ne i po osje-ćaju. To su ljudi koji nikada nisu bili odgajani u češkom duhu, koji su bili zadojeni stranom ideologijom, uglavnom danas nama neprijateljskom. Upravo je naš cijeli rad usmjeren k cilju da od te mase neosviještenih zemljaka, koji su cijela desetljeća i po cijele generacije udaljeni od bilo kakvoga kulturnoga života, učinimo osviještene Čehe“. Ne dozvoljavajući da ih se na bilo kakav način poveže s „takvima“, gotovo su proročanski naglasili da kao „osviješteni Česi s Jugoslavijom stojimo i padamo“, što se dogodilo sedam godina kasnije.⁶⁷¹

Iako iz pisanja *Jugoslávští Čechoslováci* ne možemo iščitati tko su bile te „neosviještene mase“, možemo pretpostaviti kako se radilo o pripadnicima češkoga seljaštva, nezadovoljnih gospodarskom situacijom u zemlji, i simpatizerima oporbenih stranaka, posebice Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS) i ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Budući da su novine *Jugoslávští Čechoslováci* još 1925. bile priznate glasilom Čehoslovačkoga saveza za češku ma-

⁶⁶⁶ *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 44., 3.

⁶⁶⁷ Sjednice su održane i u Slavonskom Brodu, Dežanovcu, Brestovcu, Lipovljanima i Međuriću. *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 45., 3.

⁶⁶⁸ J. Č. liga v Záhřebě položila veněc na Oplenci, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 48, str. 1.

⁶⁶⁹ Vzpomínková výprava z okresů Daruvar, Pakrac, Virovitica a Novska ku hrobu Rytířského krále Alexandra I. Sjednotitele, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 48., 1.

⁶⁷⁰ *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, 49., 2.

⁶⁷¹ Upřímné prohlášení, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 44., 1.

njinu, koje je imalo sjedište u Beogradu i od čijeg su financiranja zasigurno ovisili, njihovo je pisanje u određenoj mjeri moralo biti usuglašeno sa stajalištima vladajućih struktura te su bili svjesni kako bi se eventualna politička kriza u državi odrazila na manjinsko pitanje. Stoga je logično za pretpostaviti da je oplakivanje „voljenoga“ kralja simboliziralo strah pred neizvjesnom budućnošću.⁶⁷² Samim time se među pripadnicima češke inteligencije javilo stanovito olakšanje nakon što je pročitana kraljeva oporuka kojom je vlast u državi u ime maloljetnoga kralja Petra II. preuzelo Kraljevsko namjesništvo na čelu s knezom Pavlom Karađorđevićem, koje je jamčilo nastavak puta koji je ucrtao „veliki kralj Aleksandar I. Ujedinitelj“.⁶⁷³

*Politička kretanja u državi*⁶⁷⁴

U tijeku rasprava o „neosvijštenim masama“ počele su pripreme za privremene izbore za Narodnu skupštinu. Već je u siječnju 1935. vlada Bogoljuba Jevtića donijela deklaraciju kojom se u vanjskoj i unutarnjoj politici proglašava ostanak na putu koji je zacrtao kralj Aleksandar te je najavljena reorganizacija državne politike u smislu njena pojednostavljenja i približavanja običnom čovjeku.⁶⁷⁵ Istaknulo se posvećivanje veće pozornosti gospodarskim i novčarskim pitanjima, posebice gospodarskom napretku svih zemljoradnika, kao i pridavanje pozornosti stabilizaciji dinara, pomaganje razvoja školskih i kulturnih institucija te briga o „duhovnom i fizičkom razvoju, da bi oba služila pravednim silama velike Vlasti“.⁶⁷⁶ No iako je Jevtićeva vlada istupila kao „faktor smirivanja strasti“, nastavila je s politikom centralizma i unitarizma, kao i za Aleksandrove vladavine.⁶⁷⁷

Promjenom izbornoga zakona bilo je omogućeno i sudjelovanje opozicijskih stranaka koje su odlučile zajednički istupiti pod nazivom Udružena opozicija, čiji je nositelj bio Vladko Maček.⁶⁷⁸ Neovisno o programskim razlikama, opozicijske stranke bile su složne po pitanju

⁶⁷² Gotovo identično Česi su reagirali nakon skupštinskog atentata na Stjepana Radića pitajući se: „Kakvi će doći nakon njega? Hoće li ga u svemu naslijediti? Što će biti s nama?“ F. Burian, Štěpán Radič, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1928, br. 33., 1.

⁶⁷³ Král zemřel – ať žije král!, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1934, br. 41., 2.

⁶⁷⁴ Politický ruch ve státě, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 51., 2.

⁶⁷⁵ Deklaracijom se kaže: „Čuvati Jugoslaviju, čuvati jedinstvo jugoslovenske nacije i državnu celinu, to je najveći zakon za sve i svakoga, to je nedostupni zahvat za celo naše pokolenje i za budućnost“. PETRANOVIĆ, ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918/1988*, 357.

⁶⁷⁶ Vládní deklarace, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 2., 1.

⁶⁷⁷ ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 322.

⁶⁷⁸ Izmjenom izbornog zakona iz 1933. za prijavu zemaljske liste trebalo je, umjesto dotadašnjih 60 potpisa u svim upravnim kotarima, samo njih 30 u polovini kotara. Tako se povezivanjem političkih stranaka mogla pojaviti i opozicijska lista. ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 324-325.

potrebe rušenja državnoga režima i demokratizacije jugoslavenskoga društva, uz priznavanje nacionalne individualnosti hrvatskoga naroda.⁶⁷⁹ Kako je Namjesničko vijeće već 6. veljače raspustilo Narodnu skupštinu i raspisalo izbore za 5. svibnja 1935., krajem veljače započela je predizborna agitacija i u manjinskim novinama.

Sudjelovanje opozicije na izborima izazvalo je određene dvojbe među češkom manjinom. Iako ih je deklarirana pristranost prema vladinoj politici navodila da podrže vladinu kandidacijsku listu čiji je nositelj bio predsjednik vlade Bogoljub Jevtić, okolina u kojoj su djelovali nije im činila ni Udruženu opoziciju odbojnom jer im nije bilo u interesu zamjeriti se HSS-u, najjačoj hrvatskoj stranci, na području na kojem je prebivala većina pripadnika češke manjine, što bi nesumnjivo dovelo do pogoršanja suživota s većinskim stanovništvom s kojim su neprekidno bili u nekom obliku rivalstva. Ne smije se zanemariti ni činjenica da je na češku manjinu bio vršen veliki utjecaj i iz Zagreba, koji je nakon podjele zemlje na banovine 1929. od Beograda preuzeo formalnu ulogu središnjice češke manjine u Savskoj banovini, gdje su u najvećem broju živjeli.⁶⁸⁰ Ne znajući ishod izbora te ne želeći se zamjeriti vladajućoj stranci, ali niti opozicijskim strankama, češke novine mudro su se odlučile za oportunističku politiku, barem dok vrijeme ne pokaže suprotno te su takve članke i objavljivale.

Približavanjem izbora jačao je pritisak na (neopredijeljenu) češku manjinu i to ponajprije iz njihovih redova. Prema izbornom zakonu, pravo glasa imali su samo pripadnici češke manjine koji su imali jugoslavensko državljanstvo, za razliku od onih sa čehoslovačkim državljanstvom koji su agitirali za različite stranke usmjerene protiv Jevtićeve liste. Pritisak je bio tolik da je uredništvo *Jugoslávští Čechoslováci* niti mjesec dana prije izbora molilo iste da se suzdrže od agitacija koje bi po njih mogle imati loše posljedice, ako ne i sudske progone. Daruvarskim Česima su poručili kako je vladin kandidat Milan Dobrović kao narodni poslanik višekratno dokazao uvažavanje češke manjine i njihovih zahtjeva, smatrajući kako će „osviješteni zemljaci spoznati da trebaju glasovati za one koji su djelovali za njih i koji će to i nadalje to činiti“. Iako su svoja stajališta spram ostalih okruga najavili objaviti u daljnjim bro-

⁶⁷⁹ Udruženu opoziciju činile su Seljačko-demokratska koalicija, Srpska zemljoradnička stranka, Demokratska stranka i Jugoslavenska muslimanska organizacija. Todor, STOJKOV, *Opozicija u vrijeme šestojanuarske diktature 1929 – 1935*, Prosveta: Beograd, 1969., 301. „Zla su našega dosadašnjega političkoga života velika, zato poručujemo svoj braći, bili oni Hrvati, Srbi ili Slovenci, koja žele dobro narodu i državi da priđu gustim i zbijenim redovima Udružene opozicije“. Svako zlo ima i svoje dobro!, *Glas opozicije*, 1936, br. 1., 1.

⁶⁸⁰ Prema popisu stanovništva iz 1931. na području Kraljevine Jugoslavije po narodnosti bilo 110 662 „Čehoslovaka“, od toga u Savskoj banovini njih 35 372, a u Dunavskoj banovini njih 63 068. Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857-1948/1961), Popis stanovništva 1931, kut. 53. Na području Banovine Hrvatske (na temelju popisa stanovništva iz 1931.) bilo je 38 233 Čeha. *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939 – 26. VIII. – 1940*, sv. I, Tisak zaklade Narodnih novina u Zagrebu: Zagreb, 1940., 297.

jevima, to nisu učinili, ali su naveli da će se izborna borba voditi između vladine i opozicijske liste, što je i bio slučaj.⁶⁸¹

Zahvaljujući izbornim zlouporabama, od presipavanja izbornih kuglica iz opozicijske u vladinu kutiju do lažiranja izbornih lista, lista Bogoljuba Jevtića dobila je očekivanu većinu.⁶⁸² Vladina lista osvojila je 1 746 982 glasa, odnosno 303 mandata, Udružena opozicija 1 076 345 glasova, odnosno 67 mandata, dok su lista Dimitrija Ljotića s 33 549 glasova i lista Bože Maksimovića s 24 088 glasova ostale bez mandata jer nisu dobile zakonski minimum od 50 000 glasova.⁶⁸³ Iako ne znamo koliki je bio odaziv manjine, kao ni jesu li bili zadovoljni izbornim rezultatima, u okruzima koje su naseljavali Česi pobijedila je vladina lista.⁶⁸⁴

Unatoč izbornom uspjehu vlada Bogoljuba Jevtića bila je primorana zbog političke situacije podnijeti ostavku, a zamijenila ju je 24. lipnja 1935. vlada Milana Stojadinovića, koja je u deklaraciji iznijetom pred Narodnom skupštinom 4. srpnja najavila nastavak politike državnoga i narodnog jedinstva, dok je kao osnovni pravac unutrašnje politike naveden ustav iz 1931. godine, pri čemu je istaknuta vjernost svim njegovim načelima, osobito državno i narodno jedinstvo. Vlada je ujedno, radi smirivanja političke situacije, najavila osnivanje novih političkih stranaka, izmjenu izbornog zakona i nove izbore, kao i mogućnost uvođenja jače samouprave banovina.⁶⁸⁵ Istodobno sa sastavljanjem nove vlade 1935. osnovana je i nova vladina stranka – Jugoslavenska radikalna zajednica (dalje JRZ).⁶⁸⁶ *Jugoslávští Čechoslováci* istaknuli su kako bi „bilo dobro kada bi vlada dr. Stojadinovića do kraja izdržala jer ono što Jugoslavija treba jest upravo političko smirivanje, usredotočenost i obnavljanje uzajamnog povjerenja“, uz poštivanje načela ravnopravnosti svih građana.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Před volbami, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 17., 1.

⁶⁸² Cijela predizborna Jevtićeva kampanja bila je usmjerena protiv opozicijske izborne liste. Uslijedila su brojna uhićenja pripadnika opozicije, onemogućavanje zborova, koje je pratila žestoka agitacija u režimskom tisku. STOJKOV, *Opozicija*, 292.

⁶⁸³ Promjenom izbornoga zakona lista koja pobijedi automatski je dobivala 3/5 poslaničkih mandata (umjesto dotadašnje 2/3), dok je u podjeli ostalih mandata također sudjelovala s ostalim kandidacijskim listama. ČULINOVIĆ, *Dokumenti o Jugoslaviji*, 324; Definitivny rezultaty volieb, *Národná jednota*, 1935, br. 21., 1.

⁶⁸⁴ Izabrani su Milan Davidović za daruvarski okrug, Nikola Sokolović u Grubišnom Polju, Stevan Bubić i Luka Šoški u Bjelovaru, Milivoj Stepanov u Garešnici, Mijo Stuparić u Kutini, Andrija Hibanjek u Čazmi, Dragan Demić u Slavonskom Brodu, Milenko Marković u Pakracu, Dragan Kraljević u Slavonskoj Požegi, Simo Djurić u Novoj Gradiški, Andrija Papa u Križevcima te Ljudevit Auer u Sisku. Konečný výsledek voleb, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 22., 1.

⁶⁸⁵ Vládní prohlášení nové vlády, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 28., 1.

⁶⁸⁶ Nastala ujedinjenjem Radikalne stranke, Slovenske ljudske stranke i Jugoslavenske muslimanske organizacije. ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između...*, sv. II., 100, 307; PELIKÁN, TEJCHMAN, *Dějiny Jugoslávie*, 17.

⁶⁸⁷ Vládní prohlášení nové vlády, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 28., 1.

Češka manjina izrazila je podršku novoj vladi, očekujući smirivanje unutarnjih napetosti, posebice hrvatskoga pitanja, čime bi se „utanačila suradnja svih stanovnika cijele države“.⁶⁸⁸ Iako je iz čeških novina u tom razdoblju teško iščitati stvarna stajališta češke manjine, službeno su ostali na istim pozicijama kao i prije skupštinskih izbora 1935. – ne zamjeriti se nikome. Novine su jednako detaljno izvještavale sa skupova Ujedinjene opozicije, koji su bili održavani „u znaku narodne sloge“, kao i sa skupova JRZ-a.⁶⁸⁹ Posebno je zanimljiv izvještaj sa skupa Udružene opozicije u Srijemskim Karlovcima na kojem je u ime Davidovićeve Demokratske stranke Milan Grol zahtijevao preustroj državnog uređenja na temelju pune suglasnosti Srba, Hrvata i Slovenaca, koji bi „namirivanjem Hrvata i umirivanjem zemlje“ stvorio dva osnovna uvjeta za zdraviji poredak u zemlji, u okviru kojega bi bio moguć politički, gospodarski i društveni preporod. Na konferenciji Udružene opozicije u Prijedoru istaknuta je nužnost sporazuma srpskih i hrvatskih seljaka,⁶⁹⁰ a posebno je bio istaknut govor Ljube Davidovića u Skoplju u kome se dotaknuo hrvatskoga pitanja, naglasivši kako se radi o pitanju cijeloga naroda i države, čije bi rješavanje dovelo do smirivanja širih masa i do „više ljubavi spram države“.⁶⁹¹ Veliki je članak bio posvećen govorima Božidara Markovića i Dragiše Zdravkovića na skupu Udružene opozicije u Kruševcu, koji su, uspoređujući Čehoslovačku Republiku s Kraljevinom Jugoslavijom, zaključili da su sloga i jedinstvo svih čehoslovačkih političkih stranaka i narodnosti pokazatelj da Čehoslovačka ni u najtežim okolnostima nije odstupila od prave demokracije te bi se u skladu s time i Jugoslavija trebala vratiti korijenima demokracije.⁶⁹² Istodobno su na skupu HSS-a u Crikvenici Grga Hećimović i Tomo Baburić istaknuli da su „Hrvati narod, a ne samo pleme“ te da „program HSS-a nije samo borba protiv kapitala nego i protiv komunističke internacionale“.⁶⁹³ Slično je bilo i u Požarevcu, gdje je Božidar Marković naveo da je demokracija kada narod traži pravdu. Razlika je samo u tome radi li se o aktualnim političkim pitanjima, socijalno-gospodarskim ili hrvatskom pitanju. Političko pitanje treba se riješiti slobodnim izborima, socijalno može riješiti država, dok je hrvatsko pitanje ono koje se

⁶⁸⁸ Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 27, str. 1; Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 45., 1.

⁶⁸⁹ Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 45, str. 1; Schůze na všechny strany, Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 48., 1; Schůze bývalých samostalců v Bělovaru, Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 48., 1.

⁶⁹⁰ Politický ruch ve státě, Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 51., 2.

⁶⁹¹ Tábor lidu ve Skoplji, Jugoslávští Čechoslováci, 1936, br. 1., 1. Prema Davidoviću „ljubav prema državi najvažnija je državna stvar“, prenosili su Jugoslávští Čechoslováci. „Ukoliko stanovništvo ne osjeti ljubav prema državi, neće osjetiti ni požrtvovnost, a kako je u interesu svih da država bude veća i jača, to je moguće jedino krene li se putovima demokracije, koja osigurava slobodu, poštenje i uspjeh te daje sigurnost, što je stup svake države“. U skladu s tim Davidović je nazvan „velikim pioninom demokracije“, koji s Jocom Jovanovićem i Vladkom Mačekom visoko drži zastavu demokracije. Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 52., 1.

⁶⁹² Na táboru sdružné opovice v Kruševci, Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 52., 1.

⁶⁹³ V Crikvenici, Jugoslávští Čechoslováci, 1935, br. 52., 1.

tiče svih. Na pitanje je li problem što državu tvore tri plemena različitoga kulturnog stupnja, naveo je primjer Čehoslovačke i njenih predsjedničkih izbora na kojima su svi stanovnici, neovisno o nacionalnoj pripadnosti, ravnopravno sudjelovali.⁶⁹⁴ Krajem siječnja 1936. na skupu demokrata u Beogradu Dragoljub Smiljanić govorio je protiv stvaranja političkih stranaka odozgo te je istaknuo kako Hrvati nisu protiv države, jer „kao i Šumadinci žele pravednu državu“.⁶⁹⁵ Ivan Ribar bio je mišljenja da Udružena opozicija treba djelovati iz ljudi, odozdo, što je osnovni preduvjet za dobar i uspješan rad.

S druge strane, na skupu JRZ-a u Ogulinu i Plaškom ministar financija Dušan Letica istaknuo je primjer Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije u kojima samo velike stranke imaju uspjeha.⁶⁹⁶ Miho Krek je na skupu u Celju napomenuo da smo se „protiv bivših vlada borili zajedno s Hrvatima, koji danas nisu s nama u vladi jer nisu željeli na sebe preuzeti odgovornost za stvari, koje su počinile bivše vlade“⁶⁹⁷ dok je sarajevski skup Bogoljuba Jevtića bio ponajprije usmjeren protiv hrvatskoga pitanja, ističući kako njegovo rješenje ne može biti stvaranje Hrvatske. Priznao je samo jednu politiku: unitarizam, politiku nacionalnog i državnog jedinstva, u kojoj nema podjela i prevlasti, samo ravnopravnost za sve.⁶⁹⁸

„To su najzanimljiviji događaji“, istaknulo je uredništvo čeških novina, objašnjavajući kako su skupovi pokazatelj političkoga života, koji se s jedne strane ustalio, dok se s druge strane žestoko odigrava iza kulisa.⁶⁹⁹ No kako su jačale pozicije opozicije, ponajprije HSS-a, mijenjali su se i stavovi dijela vodstva češke manjine, koje je počelo isticati bratstvo s hrvatskim narodom. Mnogobrojni skupovi Udružene opozicije i mase, koje su ih pohodile, među kojima je bilo i pripadnika češke manjine, nisu ih ostavili ravnodušnima. Da je vaga počela pretežati na hrvatsku stranu, svjedoči ne samo činjenica da su novine redovito i detaljno izvještavale s istih, već i da se u njima počelo pojavljivati ime Hrvat nasuprot pojmu Jugoslaven te isticala sloga Čeha i njima bratskoga hrvatskoga naroda, što nije bio slučaj od uvođenja diktature. Kao povod za isticanje bratstva poslužila je obljetnica nastanka hrvatske himne *Lijepa naša domovino*. Uspoređujući hrvatsku himnu s češkom himnom *Kde domov můj, Jugoslávští Čechoslováci*, zaključili su da su obje himne miroljubive i nenapadačke, baš kao i njihovi narodi. Dok je češki narod uspio ostvariti svoju slobodu i obnoviti državu, Hrvati su „slomili okove, koji su ih stoljećima vezali uz Mađare i Habsburgovce te su dobrovoljno stupili u državni savez

⁶⁹⁴ V Požarevci, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 5., 1.

⁶⁹⁵ V Belehrade, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 4., 1.

⁶⁹⁶ Jugoslavenska radikalna zajednica, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 4., 1.

⁶⁹⁷ Politický ruch ve státě, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 51., 2.

⁶⁹⁸ V Sarajevě, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 5., 1.

⁶⁹⁹ Politický ruch, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 4., 1; Politický ruch ve státě, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 5., 1; Politická situace, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 6., 1.

s bratskim narodom srpskim i slovenskim“. Također je istaknuto kako hrvatska himna naglašava neizmjernu ljubav hrvatskoga naroda prema domovini i pokazuje da će „Hrvat, kako nekada, tako i sada i zauvijek ako zatreba, za svoju domovinu dati i život [...] Mi, kao manjina u toj novoj domovini, nemamo veće želje, nego da se Hrvati u toj državi, koju su zajednički izgradili i koja im je bila narodni i politički ideal još od preporoda, mogu mnogo više razvijati i da se situacija počne razvijati onako kako to odgovara pravednim potrebama i interesima svih bratskih plemena te države“.700 Iz toga su i više nego jasno vidljive promjene u stavovima predstavnika češke manjine prema hrvatskom pitanju.

No nisu samo skupovi utjecali na promjenu u pisanju čeških novina. Naime, jačanjem HSS-a, jačala je i samosvijest hrvatskoga naroda te su na lokalnoj razini započeli obračuni s (političkim) protivnicima i neistomišljenicima u koje su se ubrajali i Česi, tada još službeno projugoslavenski deklarirani.⁷⁰¹ *Jugoslávští Čechoslováci* su krajem 1935. javile o tuči između Hrvata i Čeha u Kaptolu, za vrijeme koje su nazočni vikali kako „Pemce više treba pobiti“. Nekoliko dana prije toga mještani su izvikivali da sve „Pemce treba protjerati iz Kaptola“ te da će „Česi biti iznenađeni kad im zatvore školu“. Pretpostavljamo kako to nije bio usamljen slučaj jer je uredništvo ostrim tonom poručilo Hrvatima: „Ne špricajte nas stalno tim jesenskim blatom [...] Ne zagorčavajte nam i bez toga goraki kruh, a mi ćemo s vama i na vaše sjednice i u vaša kazališta. Samo molimo za malo poštovanja“.702

...želimo biti ljudi na koje se računa⁷⁰³

Sloganom *Braćo zemljoradnici, Česi, Nijemci i Mađari!* uredništvo *Jugoslávští Čechoslováci* javno je objavilo (službeno) promjenu svojih stajališta i podršku rješavanja hrvatskoga pitanja. Toj promjeni uredničke politike znatno je doprinio istoimeni tiskani proglas Vladka Mačeka u ime HSS-a u veljači 1936., vjerno prenesenom u novinama *Jugoslávští Čechoslováci*, u kojem stoji „kako u duši svakog čovjeka stoji usađena želja za pravdom i slobodom [...] pobjeđuje ne samo među Hrvatima, koje je ujedinila pod jednim stijegom, već prelazi granice Hrvatske i hrvatskog naroda, zahvatila je sve ljude [...] i više od toga [...] ta misao došla je i među vas, draga braćo, Česi, Nijemci i Mađari. Vi danima pristupate našim redovima, ne samo jer težite socijalnoj jednakosti, već i zato što znate što je iz njega odstranjeno sve šovinističko, i jer je taj pokret, koji brani hrvatsku narodnu svijest, imao i ima na umu da svaki narod, posebice

⁷⁰⁰ Dr. V., Dvě himny, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 48., 1.

⁷⁰¹ U Hrvatskoj je u drugoj polovini 1935. počelo osnivanje Hrvatske seljačke zaštite po selima i Hrvatske građanske zaštite po gradovima. TUĐMAN, *Hrvatska...*, sv. II., 162.

⁷⁰² Těžké poměry v některých našich osadách, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 49., 2.

⁷⁰³ Drav., Smutné vyhlídki, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 37., 1.

onaj koji ne živi u svojoj domovini, u svojoj državi, najčešće kao manjina u drugoj državi, ima prirodno pravo zadržati svoju kulturnu individualnost i narodnu svijest. [...] Borite se za čovječnost i svoja ljudska prava, borite se za pravdu, za svoju slobodu, za svoj dragi materinji jezik i kulturnu individualnost“.⁷⁰⁴

Mačekovo priznanje kulturne i narodne individualnosti češke manjine, posebice pravo na korištenje materinskog jezika, bilo je upravo ono za što se zalagala češka inteligencija tijekom čitavoga međuratnog razdoblja i što ih je u konačnici približilo politici HSS-a. Nisu samo dobili potvrdu da imaju pravo služiti se materinskim jezikom, već u neku ruku i obvezu da to čine, što je upravo, prema pisanju *Jugoslávští Čechoslováci*, ono što žele i traže „jer će za državu biti bolje da u njoj bude 60 000 osviješčenih Čeha, umjesto 60 000 polutana“. Posebno im je bilo drago što su s „kompetentnog mjesta iz hrvatske stranke dobili potvrdu da su naše snage i naša borba ispravni“.⁷⁰⁵

Uoči općinskih izbora najavljenih za jesen 1936. pojačali su se i skupovi političkih stranaka s kojih su češke novine nastavile redovito i s posebnom pozornošću izvještavati.⁷⁰⁶ U ljeto 1936. uredništvo *Jugoslávští Čechoslováci* pozvalo je sve pripadnike manjine da podupru one koji će poduprijeti češke zahtjeve i interese. „Pripadnici češke manjine plaćaju porez u svim mjestima u kojima žive, stoga imaju bar toliko prava da se njihovi zahtjevi uzmu u obzir. [...] Što se tiče političkoga uvjerenja, naši ljudi ga imaju i to im nitko ne može i neće braniti. Znaju gdje im je mjesto. To ne bi trebalo predstavljati prepreku novom općinskom odboru da ih poštuje kao Čehe i brine se o njihovim interesima. [...] Dakle, sad je mogućnost da se ta demokracija izrazi i prema našim zemljacima“. Iako češke novine nisu dale jasne naputke za koga glasati na predstojećim općinskim izborima, iz njihovog detaljnog praćenja proslave 57. rođendana „vođe Hrvata“ Vladka Mačeka, koje su se održavale po brojnim mjestima Savske banovine, bilo je i više nego jasno za koga su se opredijelili.⁷⁰⁷

Rezultati općinskih izbora nisu zadovoljili češku manjinu, iako je od 518 općina Savske banovine HSS osvojio njih 403, JRZ 78, Seljačko-demokratska koalicija (dalje SDK) 20, a ostale stranke tek njih 17.⁷⁰⁸ HSS je odnio prevlast u 80 % općina, a još nekoliko postotaka donijela im je koalicija sa SDS-om. Iako je HSS odnio pobjedu u kotarima Bjelovar (općine Kapela i Nova Rača) i Slavonska Požega (općine Velika, Kutjevo i Kaptol), odaziv češke manjine nije

⁷⁰⁴ Vladko, Maček, Bratři rolníci, Češi, Němci a Maďaři, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 8., 1.

⁷⁰⁵ -o-, Pro zlepšení poměru našich krajanů vůči domácímu obyvatelstvu, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 8., 1.

⁷⁰⁶ Politický ruch, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 28., 1; Volby do obcí, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 29, str. 1; Obecní volby, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 30., 1.

⁷⁰⁷ Před volbami do obcí, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 28., 1; Na mnogobrojne čestitke Maček je odvratio da su one želja za pravdom i izraz volje hrvatskoga naroda. Narození Dra. Vladka Mačka, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 30., 1.

⁷⁰⁸ Volby do obcí, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 48., 1.

bio velik jer je dio manjine u tim kotarima imao čehoslovačko državljanstvo i nije imao pravo sudjelovati na izborima. S druge strane, u Daruvarskom kotaru rezultat je bio dvojak. Dok je u mjestu Daruvar pobjedu odnio HSS, u okolnim selima pobijedila je lista JRZ-a.⁷⁰⁹ Česi su dobili načelnike tek u Brestovcu i Končanici,⁷¹⁰ dok u ostalim mjestima gdje su bili naseljeni u većem broju, poput Međurića, nisu uspjeli osvojiti niti jedno mjesto u općinskoj upravi. U Hercegovcu je bila jedna kandidacijska lista na kojoj su bila dva pripadnika češke manjine, ali je izborima pristupilo samo 6 % glasača (90 od 1332). U Pakračkoj Poljani također je bila jedna lista na čelu s Čehom Františekom Velecom, a glasalo je 71 % birača. U Lipovljanima su bile liste HSS-a, koja je dobila 394 glasa, odnosno 24 mandata, i neutralna lista, koja je dobila 24 glasa. Iako je dotad na čelu općine bio pripadnik manjine Holberger, na ovim izborima nitko od Čeha nije ušao u općinski odbor. U Dubravi i Gradecu glasalo je 45 % birača i iako je bila izvješena samo lista HSS-a, ne zna se je li na njoj bilo pripadnika manjine.⁷¹¹

Ogorčenje i razočaranje bili su veliki, posebice što su predstavnici manjine smatrali da su se „dali uspraviti lijepim riječima i obećanjima“. Niti jedna politička stranka nije ostala pošteđena teških riječi i napada u novinama *Jugoslávští Čechoslováci*. Bili su razočarani svima koji su ih uvjerali da općinski izbori nisu politička stvar, već komunalna, koja će u svakoj općini na vlast dovesti najsposobnije ljude. Mačeku su zamjerali što nije ispunio obećanje iz veljače 1936. o uvažavanju češke narodne snage i posebnosti, a vladi što nije bilo riješeno pitanje državljanstva svih pripadnika češke manjine. Ipak je ostala nada da će se u miješanim općinama i onima s češkom većinom postići kompromis s predstavnicima HSS-a pri izboru vodstva, koje bi ravnopravno i pošteno zastupalo češku manjinu. „Htjeli smo ostati potpuno rezervirani i neutralni [...] Obećanja su nas s jedne strane poravnavala, a s druge strane mamila, posebice jer se radi o dobivanju državljanstva tolikih naših ljudi. Okolnosti nas prisiljavaju istupiti iz naše rezerviranosti i brinuti se sami o sebi. Ne želimo biti isključivo dobri izborni materijal, želimo biti ljudi na koje se računa“.⁷¹²

⁷⁰⁹ LEČEK, Suzana, Borba Hrvatske seljačke stranke za općinsku samoupravu 1936.–1939., *Časopis za suvremenu povijest*, 2008, br. 3., 1004; Volby do obcí, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 43, str. 2; Volby do obcí, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 46., 1. „Svakako je činjenica da b. HSS preuzima u Savskoj banovini oko 80 posto općina u svoje ruke, dok stanoviti procenat uzima zajedno s pristašama b. SDS. Isto tako u Dalmaciji bilježi ona uspjeh, koji imponira, jer se tamo vodila borba svom žestinom u svim mjestima, gdje je bilo protivnih lista. [...] Čitav niz općina došao je po prvi put u ruke pristaša b. HSS. Sistematski i neumorni rad nekih narodnih zastupnika oko organiziranja naroda donio je sjajne plodove. Oni su pokazali, da svagdje, gdje ima hrvatske duše, ima i hrvatske svijesti, koja se, kada je probudjena, ovako sjajno manifestirala“. Općinska uprava u narodnim rukama, *Hrvatski dnevnik*, 1936, br. 185., 5.

⁷¹⁰ Volby do obcí, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 46., 1.

⁷¹¹ Volby, volby, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 41., 1-2.

⁷¹² Drav., Smutné vyhlídki, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 37., 1.

*Pred sporazumom*⁷¹³

Nakon petosvibanjskih izbora 1935. godine HSS je postala jedina i neupitna predstavnicu hrvatskih interesa u Kraljevini Jugoslaviji, a na općinskim izborima 1936., kako smo već napomenuli, osvojila je većinu općinskih odbora u Savskoj i Primorskoj banovini.⁷¹⁴ U tim je prilikama Stojadinović nastojao pronaći kompromisno rješenje hrvatskoga pitanja i državnoga preuređenja, koje bi bilo prihvatljivo za vladajuće hegemonističke vrhove, a na koje bi moglo pristati i vodstvo HSS-a.⁷¹⁵ Već krajem 1936. češke su novine najavile pomak u rješavanju „dosta delikatnog pitanja, zvanoga hrvatskim. Posrće se preko njega još od prevrata, dosad nije bilo niti jedne vlade, koja ga nije imala u svom programu, svaka ga je htjela riješiti po svome, ponekad i prostom diktaturom, što je rezultiralo da su se svi Hrvati okupili oko jedne stranke“.⁷¹⁶ Ministar unutarnjih poslova Anton Korošec prilikom posjeta Zagrebu nagovijestio je rješavanje toga pitanja na obostrano zadovoljstvo, dok je Stojadinović naznačio da će pregovarati jedino s Mačekom kao predstavnikom Hrvata i stranke. Mogućnosti za pregovore pojačale su se nakon Mačekove izjave kako nije upitno državno jedinstvo i pitanje dinastije, što je pojačalo uvjerenje čeških novina da će „do rješenja hrvatskog pitanja doći u najskorije vrijeme“.⁷¹⁷

Naznake toga dogodile su se već 16. siječnja 1937. na sastanku Stojadinovića i Mačeka u Brežicama. Iako sastanak nije urodio plodom, jer je Maček smatrao da je sporazum moguć samo na temelju revizije ustava i federativnoga uređenja,⁷¹⁸ velik dio domaćeg i stranog tiska popratio ga je sa simpatijama, smatrajući to početkom pregovora koji će „ukloniti hrvatsko pitanje“, dok ga je Korošec nazvao „korakom naprijed“.⁷¹⁹ Predstavnicu češke manjine izrazili su nadu da Hrvati u daljnjim pregovorima neće tražiti ništa „ekscentrično“, što se ne bi moglo ispuniti.⁷²⁰ Situaciju su opisali kao podijeljenost njihove nove domovine u dva nepomirljiva tabora. S jedne strane nalazila se predratna Srbija, koja se smatrala jugoslavenskim Pijemontom i željela centralistički upravljati državom, a s druge strane Zagreb, koji je držao da država nije stvorena osvajanjem (priključenjem, op. a.), nego slobodnom odlukom predstavnika Hr-

⁷¹³ Před dohodou?, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 3., 1.

⁷¹⁴ LEČEK, Borba Hrvatske seljačke stranke..., 999.

⁷¹⁵ TUĐMAN, *Hrvatska...*, sv. II., 166.

⁷¹⁶ Chorvatská otázka spěje k řešení, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 48., 1.

⁷¹⁷ Chorvatská otázka spěje k řešení, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1936, br. 48., 1.

⁷¹⁸ BOBAN, *Maček i politika...*, sv. I., 202.

⁷¹⁹ Prema Mačeku time nije učinjen „ni korak napred ni korak natrag, nije učinjeno ništa. Sve je ostalo po starom. Vjerujem, da bi se sa dr. Korošcem i dr. Spahom moglo nešto učiniti, ali ne vjerujem da se može napraviti sporazum sa današnjom vladom“. BOBAN, *Maček i politika...*, sv. I., 208; Dr. Korošec, Krok vpřed..., *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 3., 1.

⁷²⁰ Dr. Korošec, Krok vpřed..., *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 3., 1.

vata, Slovenaca i svih Srba prečanskih krajeva da se nakon prekida veza s Austro-Ugarskom Monarhijom sjedine na ravnopravnoj osnovi sa Srbijom i Crnom Gorom. Taj sukob različitih gledišta na unutarnje uređenje države doveo je do tragičnog događaja u Skupštini 1928., što je rezultiralo uvođenjem diktature i „još tvrđeg centralizma“.⁷²¹ Opisujući Mačeka kao političara koji važe svaku riječ, posebice ako je izgovorena u javnosti, predstavnici češke inteligencije vjerovali su da će 1937. godina biti važna u političkoj povijesti hrvatskoga naroda. Nadu u brzo rješavanje hrvatskoga pitanja pobudila je i izjava tadašnjega ministra socijalne politike i narodnoga zdravlja Dragiše Cvetkovića u Nišu kako vlada u interesu naroda želi riješiti situaciju u Hrvatskoj i hrvatsko pitanje.⁷²²

Tijekom veljače 1937. hrvatsko je pitanje postalo tema žestokih rasprava u Narodnoj skupštini te su naslovnice čeških novina u prvoj polovini 1937. bile ponajprije posvećene hrvatskome pitanju i njegovu rješavanju. Naslovi poput *Korak naprijed*, *Pred sporazumom* ili *Ubrzajte dogovor s Hrvatima* bili su u gotovo svakom broju. Iako su željeli dati objektivnu sliku, prevladavali su sadržaji koji su išli u prilog hrvatskom pitanju, a novine se prvi put nisu ograđivale i trudile biti neutralne, već su otvoreno navijale za njegovo što brže rješavanje.

Besmrtni duh Tomáša Masaryka⁷²³

Dana 14. prosinca 1935. Tomáš Garrigue Masaryk zbog bolesti napušta dužnost predsjednika Čehoslovačke Republike. U ime cjelokupne češke manjine izvan granica domovine, *Jugoslávští Čechoslováci* su izrazili žaljenje nad tim činom, istaknuvši kako je Masaryk za Čehe izvan domovine bio više od predsjednika, „tatica“. „Njegovo je ime spajalo raspršene zemljake, bilo je vrpca, koje je spajala Čehe u Kraljevini Jugoslaviji i staroj domovini“.⁷²⁴ Veleposlanik i opunomoćeni predstavnik Čehoslovačke Republike u Beogradu Václav Girsá poslao je Masaryku brzojav u ime svih Čehoslovaka koji žive u Jugoslaviji.⁷²⁵ Za Masarykova nasljednika

⁷²¹ Před dohodou?, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 3, str. 1; ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija...*, sv. II., 199-202.

⁷²² Dr. Maček se vyslovil že bude dobře a to velmi brze, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 6., 1.

⁷²³ Naše osady vzpomínají T. G. Masaryka. Hercegovac, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 40., 2.

⁷²⁴ T. G. Masaryk vzdal se úřadu presidenta republiky, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 51., 1-2; Elizabeta, KIRŠEK, Marina, ŠOUREK, „Naš tatiček“. Kult Tomáša G. Masaryka u časopisu „Dětský Koutek“ između dvaju svjetskih ratova (1930.-1940.), *Zbornik Janković*, 2016., 233-244.

⁷²⁵ „Primate izraze naše neizmjerne odanosti, ljubavi i zahvalnosti za sve što ste učinili. Cijeli ste svoj život radili za svoj narod, državu i svekoliko čovječanstvo. Molimo Boga da Vam barem dozvoli u miru, spokoju i dobrog zdravlja veseliti se plodovima svog rada. Vjerujemo da će naš narod imati dosta savjesti i odlučnosti, da bi Vas svojim djelima bio vrijedan. U ime svih Čehoslovaka u Jugoslaviji i veleposlanstva. Girsá“. Čechoslováci v Jugoslavii loučí se s T. G. Masarykem, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 51., 2.

izabran je 18. prosinca Eduard Beneš, a njegov izbor je pozdravila i češka manjina u Kraljevini Jugoslaviji, izražavajući zadovoljstvo što je čehoslovačka Narodna skupština s velikom većinom za predsjednika izabrala osobu koja se desetljećima borila i radila za tu državu te u Česima izvan domovine pobudila ponos „na predsjednika Oslobođitelja, taticu Masaryka i predsjednika Beneša“.⁷²⁶

„Predsjednik oslobođitelj“ Tomáš Garrigue Masaryk preminuo je 14. rujna 1937.⁷²⁷ Za „novovjekovnim Mojsijem, koji je najprije svoj narod podučavao, a potom izveo iz ropstva, žale ne samo Česi i Slovaci van domovine, već i Jugoslaveni“, oplakivale su češke novine. Iako nije bio na čelu države u kojoj žive ovdašnji Česi i Slovaci, smatrali su ga, kao i Jugoslaveni, „najvećim učiteljem, duhovnim ocem jugoslavenskog jedinstva i gorljivim primjerom iskonske demokracije“. Njegova će smrt, isticali su, dovesti današnji turbulentni svijet do spoznaje da su sreća i mir u svijetu mogući samo ako će se ravnati na temeljima, što ih je Masaryk zasadio.⁷²⁸ Idući brojevi novina bili su posvećenim isključivo Masaryku, odajući počast njegovu životu i djelu. „Masaryk je svojim životom, svojim djelom i činom i svojom smrću postao dobrim duhom našeg naroda. Njegov život je za nas i buduće priče, priča života iz koje ćemo crpsti pouku i okrijepu“, pisali su *Jugoslávští Čechoslováci*.⁷²⁹

Na sam dan smrti sva češka društva održala su komemorativne sjednice, koje su ponovili na dan sprovoda, kada su na svim jugoslavenskim državnim ustanovama bile izvještene crne zastave, a škole i kazališta zatvoreni.⁷³⁰ U brojnim mjestima naseljenima češkom manjinom održavala su se mise zadušnice, komemoracije i govori. Manjina se također okupljala u mjestima u kojima nije bilo čeških društava odajući počast pokojniku. U obilježavanju spomena na Masaryka prednjačila su društva u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu. Na vijest o njegovoj smrti delegacija predsjedništva Čehoslovačkoga saveza izrazila je sućut čehoslovačkoj vladi u ime češke manjine u Jugoslaviji, dok su u Zagrebu predsjednik Saveza František Smetanka i predsjednik Prosvjetnog i gospodarskog odbora Saveza Josef Bezdiček izrazili sućut Čeho-

⁷²⁶ DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935 – 1940, Opći spisi, 344, kut. 1; Volba nového presidenta, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1935, br. 51, str. 2; Na isti način kao i Masarykov rođendan, češka je manjina obilježavala i Benešov rođendan.

⁷²⁷ Opširnije o Masaryku: Božena, VRANJEŠ-ŠOLJAN, T. G. Masaryk i Nova Europa nakon Prvog svjetskog rata, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 2005., 213-231; Jiří, KUDĚLA, Člověk, humanista, státník. Tomáš Garrigue Masaryk, *Český lidový kalendář*, 2000, 23-27; *Masaryk a myšlenka evropské jednoty. Sborník příspěvků konference konané v dnech 13. a 14. června 1991. na Univerzitě Karlově v Praze*, Univerzita Karlova: Praha 1992.

⁷²⁸ Masaryk skonol..., *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 37., 1.

⁷²⁹ Masarykův duch žije dál mezi nami..., *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 38., 1-2; Bratr Tomáš Garrigue Masaryk, *Pestrý týden*, br. 38, 1937., 10.

⁷³⁰ „Smrt presidenta Masaryka“, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 39., 1.

slovačkom veleposlanstvu. Istodobno je Smetanka u ime Saveza poslao brzojav sućuti sinu pokojnika, diplomatu Janu Masaryku te nazočio na sprovodu.⁷³¹

Češka manjina u Beogradu održala je 21. rujna komemorativne sjednice u Masarykovoj češkoj školi i Čehoslovačkom domu, a o Masarykovu značenju govorili su potpredsjednik Čehoslovačkoga saveza František Zajíc i ravnatelj Josef Vízka. Na Masarykovu sprovodu sudjelovala je delegacija jugoslavenske vlade na čelu s predsjednikom vlade Milanom Stojadinovićem, dok su u ime SDK-a vijenac na njegov grob položili Većeslav Vilder i Hinko Krizman.⁷³²

Društvo pripadnika nekadašnjega Varaždinsko-hrvatskog 18. pješačkoga puka sa sjedištem u Pragu svoju je IV. godišnju skupštinu, održanu 15. 11. 1937., posvetilo uspomeni na preminulog predsjednika i izrazilo sućut bjelovarskoj Čehoslovačkoj obeci.⁷³³ Isti je dan u Bjelovaru bila održana prva komemorativna sjednica, koju su organizirale Jugoslovensko-čehoslovačka liga i Čehoslovačka obec Bjelovar u zajednici s društvima grada Bjelovara u prostorijama bivšega Hrvatskog Sokola te je sa sjednice bio poslan brzojav sućuti Čehoslovačkom veleposlanstvu u Zagrebu.⁷³⁴ Već je 17. rujna Čehoslovačka obec održala drugu sjednicu u prostorijama češke škole, s koje je poslan brzojav sućuti veleposlanstvu i predsjedniku Benešu. Treća sjednica održana je na dan sprovoda u organizaciji Jugoslovensko-čehoslovačke lige i Čehoslovačke obeci, prigodom koje je bila iskazana „velika ljubav osloboditelju naša oba naroda“, a lokalni list *Glas Bjelovara* posvetio je naslovnicu Masaryku. „Toma Masarik umro je u vrijeme kad su se stare predratne apsolutističke sile, nezadovoljne pobjedom demokratskog poretka u Centralnoj Evropi, okomile neviđenom drzovitošću na bedeme demokracije i to ne u otvorenoj borbi već pod krinkom demokracije i nekakvih nacional-socijalizama. Samo slijepci ne vide, da se pod tom krinkom krije stara mržnja i neprijateljstvo prema slavenskoj rasi. Čehoslovačka, domovina velikana Tome Masarika, prva je na udaru, ali prošla su stara vremena zaslijepljenosti i opsjene i mi ne vjerujemo, da njemački seljaci i radnici još vjeruju staroj krilatici tako zvane borbe za *Vaterland und Ehre*, te da su svjesni, da je sramota rušiti djelo svoje braće i napadati tuđu slobodu i demokraciju, koja i njima može da donese spas i slobodu“.⁷³⁵ U Osijeku je također bilo više komemoracija.⁷³⁶

⁷³¹ „Čehoslovački ogranak u Jugoslaviji, klanja se u neizmjerne boli pred grobom predsjednika osloboditelja“. KOPŘIVA: Celá naša menšina v úctě se sklání nad hrobem tatička Masaryka, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 38., 3-4.

⁷³² Údalosti týdne. Domáci, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 37., 1.

⁷³³ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935 – 1940, Opći spisi, 344, kut. 3

⁷³⁴ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935 – 1940, Opći spisi, 344, kut. 3

⁷³⁵ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935 – 1940, Opći spisi, 344, kut. 3; Toma Masarik, *Glas Bjelovara*, 1937, br. 33, str. 1; Naša menšina důstojným způsobem uctívá světlou památku presidenta-Osvoboditele. Smutek na Bjelovarsku, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 39, str. 4-5.

⁷³⁶ HR-DAO, Jugoslovensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933 – 1939, 387, Izvještaj tajnika o radu

Rotary klub održao je komemorativnu sjednicu 16. rujna, gradsko vijeće 18. rujna, Sokolska župa Osijek i sokolsko vijeće 21. rujna, a Jugoslavensko-čehoslovačka liga, Čehoslovačka obec i Čehoslovačka beseda 22. rujna u Velikoj dvorani Trgovinsko-industrijske komore, dok je tamošnja češka dopunska škola na dan sprovoda za polaznike organizirala slušanje radio-prijenosa.⁷³⁷ Komemorativne su sjednice 18. rujna bile održane u Sisku i u Sokolskom domu u Karlovcu, koji je „cijeli bio zavijen u crno“. Isto je bilo u Novoj Gradiški, Dubrovniku, Borovu, Končanici, Pakračkoj Poljani, Krivaju i Rovišću, s kojih je odasлана izjava sućuti čehoslovačkom poslaniku u Beogradu. U Kaptolu su bile održane dvije komemorativne sjednice, 19. i 21. rujna, dok je u Kutini, gdje nije bilo češkoga društva, održana misa zadušnica na kojoj je bilo „mnogo predstavnika hrvatske inteligencije, što je svjedočilo o gubitku cijeloga slavenskog naroda“.⁷³⁸ Komemoracija je bila održana 19. rujna u Kotoru, a 21. rujna na komemoraciji u Hercegovcu sudjelovalo je i lokalno hrvatsko stanovništvo, što je, smatrale su češke novine, bio pokazatelj kvalitetnog suživota. Govore posvećene „najznačajnijem sinu čehoslovačkog naroda“ održali su predsjednik Čehoslovačke besede Václav Petr i upravitelj tamošnje škole Tomislav Suntešić te je bio odaslan brzojav sućuti predsjedniku Čehoslovačke Republike Eduardu Benešu.⁷³⁹ U Lipovljanima su komemorativna sjednica i misa zadušnica održane 17. rujna. Po cijelom su mjestu bile izvještene žalobne i državne zastave spuštene na pola koplja, a nastava se nije održavala. Dana 26. rujna u mjestu je održana druga sjednica na kojoj je o Masaryku govorio domaći učitelj Jurković, čime su „braća Jugoslaveni pokazali koliko im znači uspomena na usnuloga predsjednika“. Komemoracija u Velikim Zdencima održana je 3. listopada, a na isti dan i u Narodnom domu u Međuriću na kojoj je sudjelovao i velik broj Hrvata, što je i više nego jasno pokazalo da „osim nekolicine mržnjom zaslijepljenih [...] među nama žive i razumna braća Hrvati, koji cijene Masaryka i njegove zasluge za sve Slavene“.⁷⁴⁰

No nisu svi dijelili pozitivna mišljenja o Masaryku i njegovoj političkoj baštini, što je posebno došlo do izražaja u Daruvaru. Iako je ondje na dan sprovoda kružok čeških žena i dje-

Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku u 1937/38. društvenoj godini, knj.1, kut. 1.

⁷³⁷ HR-DAO, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933 – 1939, 387, Izvještaj tajnika o radu Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku u 1937/38. društvenoj godini, knj.1, kut. 1.

⁷³⁸ J. J., Kaptol, Naša menšina důstojným způsobem uctívá světlou památku presidenta-Osvoboditele, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 39., 5.

⁷³⁹ Tekst brzojava glasi: „Svi Čehoslovaci i braća Jugoslaveni, okupljeni na dan sprovoda velikoga predsjednika – osloboditelja Tomáša Masaryka u Masarykovu domu u Hercegovcu, Jugoslaviji, mole da primite za cijeli čehoslovački narod, najiskrenije izraze naše duboke boli i sućuti i uvjerenja da svi zajedno sada u bratskoj zemlji slavenskoj idemo putem, koji nam je pokazao besmrtni duh Tomáša Masaryka.“ Naše osady vspominájí T. G. Masaryka. Hercegovac, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 40., 2.

⁷⁴⁰ Naše osady vspominájí T. G. Masaryka. Međurič, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 41., 3.

vojaka organizirao komemorativnu sjednicu, mjesni župnik odbio je služiti misu zadušnicu, a niti jedan hrvatski dom u mjestu nije našao za shodno izvijesiti žalobnu zastavu „premda je Masaryk toliko zadužio hrvatski narod, što je više puta na različitim mjestima bilo istaknuto“.⁷⁴¹ Doduše, komemoracija koju je u Daruvaru 26. rujna organizirala Jugoslovensko-čehoslovačka liga ipak je prošla dostojanstveno s bogatim češkim i jugoslavenskim programom te je naišla na velik odaziv pripadnika manjine.⁷⁴² Uspomena na Masaryka bila je ubrzo ponovno oživljena prilikom proslave njegova rođendana 7. ožujka 1938., koji su obilježila sva češka društva u Kraljevini Jugoslaviji.⁷⁴³

Zaključak

Radom su analizirani ključni segmenti djelovanja češke manjine na hrvatskom prostoru od atentata na kralja Aleksandra I. Karađorđevića 1934. do smrti prvoga predsjednika Čehoslovačke Republike T. G. Masarkya 1937. godine, dviju osoba koje su svojim djelovanjem ostavile neizbrisiv trag na politički, kulturni i gospodarski život češke manjinske zajednice. Sukladno podržavanju ideologije jugoslovenskoga unitarizma i centralizma od osnutka Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, a posebice od proglašenja šestosiječanjske diktature 1929., od vladajućih političkih struktura su očekivali, ukoliko se ne brine o razvoju manjinskoga života, barem da ga ne koči. Stoga s razlogom možemo pretpostaviti kako je Česima bilo u interesu podržavati vladajuće krugove ne bi li u suradnji s njima ostvarili svoje manjinske interese. To se ponajprije odnosi na pitanje državljanstva, koje je u to vrijeme još uvijek bilo otvoreno premda su Jugoslavija i Čehoslovačka bile prijateljske i savezničke zemlje još od 1920. godine, a velik dio manjine nije ga riješio niti nakon donošenja *Zakona o državljanstvu* 1928. godine. No budući da je Oktroirani ustav predvidio osnivanje privatnih (manjinskih) škola, a oportunistička politika, koju su vodili predstavnici manjine predvođeni glasilom *Jugoslávští Čechoslováci*, dovela do isticanja pripadnika češke i slovačke manjine kao zamjenika na vladinoj listi prilikom skupštinskih izbora 1931. godine, čime su nakon niza godina dobili mogućnost stjecanja predstavnika u Narodnoj skupštini, pripadnici češke manjine naoko su dobili više od očekivanog te su službeno nastavili podržavati stajališta vladajućih struktura do skupštinskih izbora 1935. godine.

⁷⁴¹ Kopriva, Celá naša menšina v úctě se sklání nad hrobem tatička Masaryka, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1937, br. 38., 3.

⁷⁴² HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935.–1940., Opći spisi, 344, kut. 3; „Komemorace J. Č. Ligy“, *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 16, br. 39 (30. 9. 1937), 5;

⁷⁴³ HR-DABJ, Češka obec Bjelovar, 1935 – 1940, Opći spisi, 344, kut. 3; Vzpominámé na T. G. Masaryka, *Jugoslávští Čechoslováci*, 1938, br. 10., 3; „Masarykova proslava“, *Glas Bjelovara*, 1937, br. 8., 2; Sl. Majcen, T. G. Masaryk, *Glas Bjelovara*, 1937, br. 9., 1.

Nakon atentata na kralja Aleksandra pripadnicima češke manjine vratio se osjećaj nesigurnosti koji su imali neposredno nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, kad su se našli u novoj domovini bez ikakvih manjinskih prava i jamstva da će ih steći. Zaoštravanje političkih suprotnosti i kriza u zemlji koji su uslijedili izazvali su osjećaj strepnje i zbuđenosti među pretežno seoskim češkim stanovništvom, čemu su znatno pridonijeli često zategnuti odnosi s domaćim, pretežito hrvatskim stanovništvom. U miješanim naseljima ono je imalo velik utjecaj na stavove manjine koja se često tužila na „raskol između nas i Jugoslavena, umjesto podupiranja uzajamne suradnje“. Kako bi poboljšali odnose s hrvatskim susjedima, pozivali su domaći tisak da češće obraća pozornost na djelovanje češke manjine te ih molili, neovisno o tome hvalili ih ili kudili, da im daju do znanja što učiniti kako bi poboljšali odnose s „jugoslavenskim sunarodnjacima“. S jedne su strane ukazivali na svoje postojanje i manjinske potrebe, a s druge su strane isticali da niti jedna država nije uspjela ostvariti jezično i narodno jedinstvo bez pripadnika nekog drugog naroda, pa tako neće uspjeti ni Jugoslavija. Pri tom moramo napomenuti da su te molbe bile upućene polovinom 1930-ih, nakon gotovo petnaest godina života u novoj zajedničkoj državi i mnogo više zajednički provedenih godina na istom prostoru te da su njima Česi uporno tražili priznanje svoje narodne i jezične individualnosti, a istodobno je poricali Hrvatima, nazivajući ih Jugoslavenima. Stoga ne čudi da je češka manjina bila s jedne strane razapeta između javnog iskazivanja lojalnosti jugoslavenskim vladajućim krugovima, a s druge strane željom za nezamjeranjem domaćem (hrvatskom) stanovništvu.

Sudjelovanje Udružene opozicije na izborima 1935. izazvalo je novu dvojbu među češkom manjinom uz već spomenuti jaz između nezamjeranja vladajućim i opozicijskim strukturama, što je rezultiralo vođenjem oportunističke politike i objavljivanjem članaka takvog sadržaja u manjinskim tiskovinama. Skupovi koji su uslijedili nakon izbora znatno su utjecali na daljnje raslojavanje češke manjine, odnosno na podijeljenost pripadnika manjine na pristaše vladajućih krugova i simpatizere opozicije, među kojima su, vjerujemo, prednjačili pripadnici češkoga seljaštva. Naime, položaj češkoga seljaka nije se razlikovao od položaja bilo kojeg drugog seljaka u Savskoj ili Primorskoj banovini. U Jugoslaviji je već 1926. nastupila agrarna kriza, a nakon 1928. godine naišao je i val velike svjetske gospodarske krize, koja je svoj vrhunac dosegla upravo između 1933. i 1935., a obilježili su je slab porast proizvodnje i dohotka, sporo povećanje proizvodnosti rada i niski životni standard poljoprivrednika.

Stoga je logično za pretpostaviti da je, primjerice, češkom seljaku iz okolice Daruvara bila važnija njegova egzistencija od državnoga jedinstva, na koje su se novine prilikom oplakivanja za Aleksandrom pozivale. Upravo su nerazvijenost i siromaštvo, a ne isključivo politička situacija, doveli do društveno-političkih raslojavanja i napetosti među samom manjinom. Siromašni, dijelom nepismeni zemljoradnici nisu mogli dijeliti politička stajališta češke inteligencije koja je, iako je djelovala među njima, bila školovana u drugoj sredini te se nije mogla poistovjetiti sa stvarnim potrebama manje razvijene sredine. Nije zanemariva ni činjenica da

je češka inteligencija većinom bila zaposlena u državnim službama ili ovisila o njima te se politički opredjeljivala u skladu s vladajućim strukturama. Kako se pokazalo, političke parole i proklamiranje jugoslavenstva nisu mogle zadovoljiti egzistencijalne potrebe češkog seljaka, kojemu se program HSS-a, odnosno SDK-a, činila prihvatljivijom opcijom.

Neovisno o gospodarskoj situaciji, ne smijemo zanemariti niti činjenicu da su Česi bili interpolirani u hrvatski (politički) korpus te shodno tome nisu mogli biti „politički neosjetljivi“ na pojedine odluke Beograda, koje su sustavno gušile hrvatsku državnu, narodnu i gospodarsku individualnost unutar zajedničke jugoslavenske države. Iako je vladala tendencija nezamjeranja niti jednoj strani, od skupštinskih izbora 1935. godine možemo primijetiti češko postupno približavanje stajalištima SDK-a i Udružene opozicije te isticanje bratstva s hrvatskim narodom. Mnogobrojne sjednice Udružene opozicije i mase pripadnika češke manjine, koje su ih pohodile nisu predstavnike češke inteligencije mogle ostaviti ravnodušnima.

Da je vaga počela pretezati na hrvatsku stranu, svjedoči ne samo činjenica da su manjinske novine redovito i relativno detaljno izvještavale s istih, već se započelo isticati ime Hrvat nasuprot pojmu Jugoslaven te navodila sloga Čeha i njima bratskoga hrvatskog naroda, što nije bio slučaj od uvođenja diktature 1929., čemu je znatno pridonio Mačekov proglas iz 1936. kojim je priznata kulturna i narodna individualnost pripadnicima manjine te pravo na korištenje materinskog jezika, što je bilo upravo ono za što se zalagala češka inteligencija i što ih je u konačnici pridobilo politici HSS-a. Iako su ubrzo vanjskopolitički događaji u Čehoslovačkoj Republici zasjenili politička zbivanja i previranja među češkom manjinom, naslov *Korak naprijed* ponajbolje opisuje put koji je češka manjina prošla u nepune tri godine, od simpatizera državnoga i narodnoga jedinstva do pobornika hrvatske državne i narodne individualnosti, što je obilježilo njihova politička stajališta do 1941. godine.

SUMMARY

Abstract: This work analyzes key segments of the activity of the Czech minority on Croatian territory from the assassination of King Alexander in 1934 up to the death of the first President of Czechoslovakia, T. G. Masaryk in 1937, two individuals who left an indelible mark on the political, cultural and economical life of the Czech minority community. Although Czechs supported the idea of Yugoslavian unitarianism and centralism from the moment the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was founded, for which they were awarded (in the 1931 Yugoslav Constitution) with the right to establish private (minority) schools and to put members of the Czech and Slovak minorities as substitutes on the government list for the 1931 elections, systematic prolonging in dealing with the issues of nationality for a large number of the members of the Czech minority and general impoverishment of Czech peasants and craftsmen in smaller rural communities due to the effects of the larger economical crisis and corruption of the Yugoslavian government apparatus led to the political stratification of the Czech minority. While the Czech intelligentsia, mostly employed in the government, for its

own benefit continued to support state unitarianism and centralism, Czech peasants started to side with the opposing Croatian Peasants' Party (HSS), which offered solutions for their economical problems, and by publicly admitting Czech cultural and national individuality, Maček insured the support from some of the intelligentsia that, through the articles in the *Jugoslávští Čechoslováci* newspaper, began to openly advocate for dealing with the Croatian issue.

Keywords: the Czech minority, Kingdom of Yugoslavia, Alexander I of Yugoslavia, Tomáš Garrigue Masaryk.